

kulturne institucije u seoskoj sredini

milan župančić

institut za društvena
istraživanja
sveučilišta u zagrebu
zagreb, jugoslavija

Autor uvodno razmatra definiranje pojma **institucija** od H. Spencera, A. Comtea i E. Durkheima do suvremenih američkih i jugoslavenskih sociologa. Opredjeljuje se za određenje institucije u užem smislu, kao formalne i sekundarne grupe koja vrši standardizirane društveno potrebne djelatnosti putem formalne organizacije.

Kritički analizira neke od postojećih klasifikacija institucija prema funkcijama koje obavljaju za društvo i za pojedinca. Pri tom zastupa stanovište da pri analizi odnosa između društvenih institucija i seoske sredine valja voditi računa o stupnju razvijenosti konkretnog sela. Razlikujući tradicionalno od suvremenog sela, koje se razvija ovisno o socijalističkom preobražaju našega društva, autor ukazuje na raširenost institucionaliziranja društvenog života u našim seoskim područjima.

Zaključno, koristeći rezultate šireg istraživanja na uzorku od 151 sela iz SFRJ pokazuje da je još uvijek znatan broj sela koja nemaju osnovne škole, a kamoli drugih bitnih institucija kulturnog života, kao što su društveni dom, narodna biblioteka i kinematografi. Otuda zaključuje da ne iznenađuje postojeća razina nepismenosti i nepotpune pismenosti seoskih stanovnika.

43 članci

primljeno prosinca 1981.

1. definiranje i upotreba pojma institucije

—→ Pojam **institucija**, odnosno **društvena institucija** kao i mnogi sociološki koncepti ima brojna i raznovrsna značenja. U najširem smislu pod institucijom se razumijeva ono što je u ljudskom društvu ustanovljeno i što pojedinac zatiče, preuzima i prenosi. Specifičnu sociologijsku upotrebu tog pojma srećemo još kod H. Spencera, koji opisuje institucije kao organe koji vrše društvene funkcije, a potom i kod A. Comtea i E. Durkheima.¹

S. Koenig daje iscrpan prikaz upotrebe tog pojma u američkoj sociološkoj literaturi. Navest ćemo samo neke predstavnike ove škole.²

1) Vidjeti o tome šire u: G.D. Mitchell (Ed.): **A Dictionary of Sociology**. London, Routledge and Kegan, 1968, str. 99—101.

2) Sve navedene definicije preuzete iz knjige S. Koenig: **Sociology**. New York, Barnes and Noble, 1957. str. 70—72.

Po **Sumneru** institucija se sastoji od ideja, koncepata, interesa i strukture (struktura je organizacija ili grupa funkcionara kroz koju ideje dobivaju konkretne forme i služe potrebama društva), dok za **Warda** institucija služi za kontrolu i utilizaciju socijalne energije. **Hobhouse** definira institucije kao cjelinu ili dio ustanovljenog i priznatog aparata društvenog života. Po **Hayesu** institucija je skup aktivnosti koje društvo prihvaća kao prikladne metode za postizanja određenih ciljeva. Za **Hertzlera** institucija je sistem definiranih i sankcioniranih odnosa između pojedinaca i grupa. **Mc Iver** određuje institucije kao postavljene norme ili uvjete djelovanja koji karakteriziraju grupnu aktivnost. **Ellwood** pak institucijama smatra sistematizirane običaje.

Ne postoji, dakle, ni minimum suglasnosti u definiranju tog pojma, tako da se institucijama razumijevaju različite stvari. Jedino W. G. Sumner nabraja elemente institucije: ideje, interese i strukture koje služe da se te ideje i interesi realiziraju.

U užem smislu pod društvenom institucijom podrazumijevaju se takve društvene skupine koje obavljaju standardizirane djelatnosti preko formalne organizacije.³ Prema tome su, dakle, stajalištu institucije formalne organizacije koje obavljaju društveno potrebne djelatnosti. Slično zastupa od naših autora S. Šuvar, koji pod društvenom institucijom razumijeva »... svaku društvenu grupu koja obavlja društveno priznate djelatnosti, upotrebljavajući u tome određena sredstva, primjenjujući određena pravila i težeći za određenim ciljevima.«⁴ U toj se definiciji jasno ističu konstitutivni elementi društvene institucije kao što je obavljanje društveno potrebnih djelatnosti, upotreba određenih sredstava i postizanje određenih ciljeva.

U najširem značenju institucija je sve ono što je ustaljeno u ljudskom društvu i obuhvaća razne pojave od ekonomike i politike do prava, običaja i morala. Uže i striktnije tumačenje uzima u obzir organizacijsko-materijalni aspekt u kojem se odvijaju određene aktivnosti koje služe za podmirenje potreba i zadovoljavanje interesa članova društva. Ovako gledane institucije se poklapaju s organizacijom.

U nastavku ćemo koristiti ovaj uži pojam institucije, shvaćene kao organizacije koja obavlja društveno potrebne djelatnosti.

2. funkcije i klasifikacija društvenih institucija

Po opće prihvaćenom stanovištu institucije postoje radi zadovoljavanja određenih potreba. Potrebe se mogu rangirati od esencijalnih, bez kojih je nemoguć socijalni život, pa do relativno nevažnih. Pojedini autori različito vide specifično motivirajuće snage postojanja institucija. Tako npr. Sumner i Keller drže da institucije postoje da

3) A. Cuvillier: *Manuel de sociologie*. Paris, 1958, str. 216—217.

4) S. Šuvar: *Kulturni odnosi i njihove perspektive u našem selu*. Zagreb, Agrarni Institut, 1964 str. 212 /rukopis/.

bi zadovoljile »vitalne interese« čovjekove; Ward smatra da institucije postoje zbog »socijalnih zahtjeva« ili »društvene nužde«; po Bernardu institucije zadovoljavaju instruktivne potrebe, dok Morgan razlog postojanja institucija vidi u onome što on zove želja.⁵

Sumner i Keller daju klasifikaciju interesa ili potreba zbog kojih postoje institucije. Prema njima glavni interesi zbog čijeg zadovoljavanja nastaju institucije jesu: glad, ljubav, taština, strah, što odgovara instinktima samočuvanja, produženja vrste, samopotvrđivanja i težnje supernaturalnom.⁶ Oko tih interesa nastaju institucije kao što su: **ekonomske i političke** (koncentrirane oko nabave hrane, vlasništva, klase, prava), **obitelj** (vezane za brak, podizanje djece, skrb za ostarijele), **estetske, intelektualne i rekreativne** institucije (umjetnost, znanost, filozofija, društvene igre i zabave) i **religijske** (vezane za vjerovanja i vjersko ponašanje). Uz ove četiri grupe interesa vezane su praktično sve institucije u svim civiliziranim društvima.

Po Herztleru postoji devet, kako ih on zove »stožernih institucijskih područja«, i to su: ekonomske i industrijske institucije, domaćinstvo i matrimonij, političke, religijske, etičke, obrazovno-odgojne, komunikativne, estetske i zdravstveno-rekreativne.⁷

Premda su sve institucije nastale radi zadovoljavanja društvenih potreba, to ne znači da one zadovoljavaju sadašnje potrebe — mnoge su institucije ostatak prošlosti i postaju beskorisne. Gotovo se sve institucije mijenjaju kako bi funkcionirale uspješnije pod izmijenjenim okolnostima. Valja napomenuti da u razvijenim i kompleksnim društvima broj različitih institucija neprestano raste. Svaka se značajna aktivnost institucionalizira u mnoštvu sve diferenciranih institucija. Broj i diferenciranost različitih institucija ukazuje na stupanj razvijenosti društva i njegove diferencijacije.

3. opći problemi institucionaliziranja seoskog života

U analizi odnosa društvenih institucija i seoske sredine potrebno je prethodno osvjetliti prirodu i stupanj razvijenosti seoske sredine. Seoske se sredine razlikuju ovisno o različitim ekonomskim i društveno-kulturnim obilježjima šireg društva.

Tako je za **tradicionalno selo** karakteristično da ima malo društvenih institucija i da život teče u neformalnim, primarnim grupama. Obitelj, porodica, odnosno asocijacija porodičnih grupa vrši većinu funkcija — proizvođačku, potrošačku, odgojno-obrazovnu, rekreativnu. Stoga porodica djeluje kao multifunkcionalna društvena skupina u podmiranju životnih potreba pojedinaca, u procesu socijalizacije, u kontroli i zaštiti pojedinca u odnosu na vanjski svijet.

5) S. Koenig, *nav. dj.*, str. 70.

6) *Isto*, str. 70.

7) Citati i izvodi navedeni su prema knjizi S. Koeniga (*ibid.*, str. 70—72).

Osnovne su značajke tradicionalnog sela ekonomska autarkija, nerazvijena društvena podjela rada, dominacija seljačkih gospodarstava sa samodovoljnom proizvodnjom i homogena socijalna struktura s pretežnom zastupljenošću seljačkog stanovništva (ljudi s drugim zanimanjem obično po svom socijalnom statusu ne pripadaju seoskoj sredini). U takvoj sredini čitav se život odvija u obiteljskom i porodičnom krugu — ne postoje posebne privredne i kulturne organizacije koje bi vršile samostalne funkcije. Ono što se u selu zbivalo izvan porodične grupe i što bi se moglo nazvati društvenim životom u užem smislu, počivalo je također na asocijacijama porodičnih grupa (susjedstvo, srodstvo i sl.). Tradicionalna seoska samoupravna organizacija koja se izgrađivala na potrebi zajedničkog korištenja kolektivnih dobara (vode, putovi, pašnjaci šume, groblja) izrasla je također na asocijaciji neformalnih grupa i seoskog kolektiviteta. Javna vlast nije se neposredno miješala u seoski život.⁸ Od institucija u tradicionalnoj seoskoj sredini valja spomenuti crkvu koja uz religijske aktivnosti vrši i ideološku kontrolu nad samim selom. Crkva je, zapravo, jedina institucija neovisna o »spontanoj« autonomnoj seoskoj organizaciji.

U stanovitom broju razvijenih sela koja su vršila središnje funkcije u okolnom seoskom prostoru postojale su neke institucije kao gostionica, sajam, škola, trgovina, ali to ne mijenja opću sliku društvenog života tradicionalne seoske sredine.

Suvremeno jugoslavensko selo u svojoj je transformaciji pod utjecajem globalnih društvenih utjecaja izmijenilo svoj lik i znatno odmaklo od tradicionalnog sela. Poljoprivredna je proizvodnja znatnim dijelom upućena na robnonovčano tržište; u jednom dijelu Jugoslavije razvijen je moderni društveni sektor u poljoprivredi koji utječe na modernizaciju seljačke poljoprivrede; potrebe u potrošnji seoskog stanovništva podmiruju se pretežno preko tržišta: socijalna je struktura heterogena — seljačko stanovništvo sve je malobrojnije, uz porast udjela nepoljoprivrednog stanovništva; socijalna i prostorna pokretljivost znatno je življa. Razbijena je osnova porodične samodovoljnosti, jer se javljaju organizacije koje preuzimaju funkcije koje su nekada obavljale obitelj i porodica, »ekspropriirajući« porodicu kroz redukciju njezinih funkcija. U selu se javljaju zadruge i druge organizacije koje vrše privredne funkcije, zatim zdravstvene i obrazovne institucije, organizacije za kulturne i rekreativne djelatnosti kao i političko-administrativne organizacije. Seoska samouprava izgubila je svoj spontani i samosvojan karakter i zamijenjena je formalnim političkim i samoupravnim organizacijama koje su integrirane u cjelokupni samoupravni mehanizam.

Institucionaliziranje društvenog života u selu, tj. prenošenje raznih funkcija s obitelji, porodice i drugih neformalnih skupina na institucionalne razine u seoskoj ili široj lokalnoj zajednici — može se smatrati i urbaniziranjem sela (iako je urbanizacija širi proces), jer

8) Šuvar navodi da se javna vlast »najčešće zaustavljala na granici sela, i u samom selu vrlo su rijetko bili ustoličeni njeni neposredni organi«, da je »čest sistem bio da se neki pojedinac ili grupa u selu učini odgovornim za cijelo selo i njegove obaveze, delikte, propuste, a da je javna vlast pri tom samom selu prepuštala izbor takvog pojedinca ili grupe...« (Usp. S. Šuvar, nav. di.. str. 214.)

su novonastale društvene institucije posrednici i reprezentanti urbano-industrijskog načina života. Kao urbana tekovina društvene su se institucije počele u selu javljati prije stotinjak godina, da bi se većina pojavila tek posljednjih tridesetak godina u doba socijalističkog preobražaja našeg sela.

Premda je institucionalizacija seoskog života u našoj zemlji znatno napredovala ona još uvijek nije zadovoljavajuća. Postoje znatne regionalne razlike u stupnju institucionalizacije. U mnogim nerazvijenim područjima većina sela nema ni elementarne institucije. Postoji, međutim, mogućnost da seosko stanovništvo više koristi institucije u gradu (pretpostavke za to jesu bolja prometna povezanost seoskih područja i grada i veća dostupnost i prilagođenost potrebama sela) ili da određene gradske institucije prenose svoju djelatnost u seoska područja. Insuficijencija osnovnih društvenih institucija onemogućuje seoskom stanovništvu da zadovolji osnovne potrebe i da ostvari približno isti životni i kulturni standard kao stanovništvo u razvijenijim ruralnim područjima.

4. institucije kao posrednik integracije sela u globalno društvo

Rasprostranjenost i djelovanje društvenih institucija u selu može biti indikatorom integriranosti sela u globalnu društvenu zajednicu i uključenosti u opće tokove društveno-ekonomskog razvitka. Prema Z. Mlinaru, trend socijalno-ekonomskog razvitka iz dugoročne perspektive može se označiti kao »proces diferencijacije i asimilacije heterogenosti, funkcionalne diferencijacije (podjele rada) i funkcionalne integracije, profesionalizacije i institucionalizacije (...), a u toku razvoja opća je tendencija da raste osjetljivost i zavisnost od prirodne okoline i zavisnost od širih socijalnih sistema«. ⁹ Isti autor definira koncept integracije kao »proces porasta međuzavisnosti funkcionalno diferenciranih i specijaliziranih subjedinica teritorijalno-ekonomskih socijalnih sistema« — što strukturalno znači — »porast gustoće u socijalnom prostoru i bihejvioralno — porast izmjene dobara, usluga i ideja«. ¹⁰ Različiti faktori djeluju na proces integracije sela u globalnu društvenu zajednicu, a najvažniji među njima jesu politički sistem, ideološke projekcije o socijalizaciji sela i poljoprivrede, agrarna politika, stvorene karakteristike ruralnih područja i struktura poljoprivrede.

Bazična forma doprinosna poljoprivrednika društvu jest poljoprivredna proizvodnja — i u principu što poljoprivrednici više proizvedu, to su više sposobni za participaciju u širem društvenom sistemu, jer više pridonose društvenom razvitku i više dobivaju od društva. Što je selo razvijenije to su i intenzivnije veze sa širim socijalnim sistemima u različitim sferama ekonomskih djelatnosti, u obrazovanju, kulturi, zdravstvu, socijalnoj skrbi, rekreaciji, političkom životu i dr. Institucije su posrednik između seoskih područja i šireg sistema, a njihova raširenost i izdiferenciranost pokazatelj je stupnja integracije sela u globalnu društvenu zajednicu.

9) Z. Mlinar: »Integracija ruralnih područja u širi društveno-ekonomski sistem«. *Sociologija sela*, 8/1970, br. 29/30, str. 158.

10) *Isto*, str. 159.

5. rasprostranjenost i funkcija institucija u selu

Od institucija koje obavljaju kulturne i obrazovne djelatnosti u selu analizirat ćemo slijedeće: osnovnu školu, knjižnicu i čitaonicu, društvene domove i kinematografe. Posebna će pažnja biti posvećena osnovnoj školi — njezinoj rasprostranjenosti, funkcijama i učincima u seoskoj sredini.

Osnovna škola

Osnovna škola nesumnjivo je jedna od najvažnijih društvenih institucija u selu. Njezine su funkcije mnogobrojne — ona pruža sistematizirano znanje i javni odgoj mladim naraštajima; organizira kulturne djelatnosti u selima gdje nema drugih kulturnih institucija, a osim toga još je uvijek žarište mnogih inicijativa i inovacija u seoskoj sredini.

Kako se širila mreža osnovnih škola u našoj zemlji pokazuju slijedeći podaci — godine 1919. bilo je u Jugoslaviji 5.600 osnovnih škola, godine 1940 — 9.169 a 1975 — 13.661. Vidljivo je iz ovih brojaka da je u socijalističkoj Jugoslaviji broj osnovnih škola porastao za 50% prema predratnom stanju. Od toga broja bilo je 8.022 četverorazrednih škola, 239 petorazrednih i šestorazrednih i 4.336 osmorazrednih. Osobiti napredak osnovnog školstva zabilježile su neke naše narodnosti, primjerice albanska i turska, jer su tek u socijalističkoj Jugoslaviji dobile školu na svom jeziku. Ostale narodnosti također su dobile široku mogućnost obrazovanja na svom jeziku — dovoljno je navesti da je 1939. bilo samo 266 osnovnih škola za pripadnike pojedinih narodnosti dok ih danas ima preko 1.500.¹¹

Je li mreža osnovnih škola dovoljno široka i ima li ih dovoljno u selu — teško je potvrdno odgovoriti. Danas sva seoska djeca imaju mogućnost pohađati osnovnu školu, štoviše osmogodišnje školovanje obveza je za svu djecu. Ipak, za dio te djece pohađanje škole još je skopčano s teškoćama zbog znatne udaljenosti od kuće do škole.¹²

Ovi rezultati govore o nepovoljnoj distribuciji škola u seoskim naseljima. Potpunu osnovnu školu, tj. osmorazrednu ima 1/5 naselja. Zajedno s naseljima kojima je škola udaljena do 3 km (što se može smatrati prihvatljivom udaljenošću), svega polovina naselja ima uvjete koji se mogu označiti kao zadovoljavajući u pogledu dostupnosti škole seoskoj djeci. Međutim, za velik broj te djece školovanje je otežano zbog udaljenosti škola. Gotovo 8% an-

11) Podaci o razvoju osnovnog školstva dati su prema *Jugoslavija 1945—1964.*, (Beograd, Statistički pregled, SZJ, 1965) i *Statistički bilten 977* (Beograd, SZJ, 1976).

12) Ovdje su korišteni podaci prikupljeni upitnikom za naselja ekstenzivnog istraživanja »Mješovita gospodarstva i seljaci-radnici u Jugoslaviji«. Uzorkom je obuhvaćeno 151 seosko naselje u SFRJ, s tim da su izostavljena sjedišta općina ukoliko su naselja seoskog karaktera. (Usp. M. Župančić: *Funkcija i transformacija društvenih institucija u seoskim sredinama*. Zagreb, IDIS, 1977. str. 1 — 11 i 17—18.)

Tabela 1

Potpuna osnovna škola u naselju, odnosno udaljenost najbliže škole

	Broj	%
Postoji u naselju	29	19,2
Udaljena od naselja:		
do 3 km	45	29,8
3—5 km	25	16,6
5—7 km	23	15,2
7—9 km	10	6,6
9—11 km	7	4,6
11 km i više	12	7,9
Ukupno	151	100,0

ketiranih naselja ima najbližu školu udaljenu preko 10 km, što znači da djeca iz tih naselja prevaljuju i dvadesetak kilometara na dan da bi pohađali školu. Sigurno da takva situacija otežava položaj seoske djece i napore cijele zajednice da osnovno obrazovanje bude pristupačno djeci iz svih društvenih slojeva. Doduše, u selima ima veći broj četverogodišnjih škola — moglo bi se štoviše ustvrditi da tih škola ima samo u seoskim naseljima — ali to ne mijenja nepovoljan položaj seoske djece u pogledu mogućnosti školovanja, jer je obvezna osmogodišnja škola osnovica za daljnje stručno i profesionalno obrazovanje.

Nesumnjivo je da su se stavovi seoske populacije prema školi temeljito promijenili — danas ima sve manje odbojnosti prema školovanju djece i pojave da se djeca (osobito ženska) pošto završe nekoliko razreda i nauče čitati i pisati »izvlače« iz daljnjeg školovanja. Seoski su roditelji u prošlosti svoj stav prema školi zauzimali zavisno o tome kakvu su budućnost namijenili djeci: ako su djecu kanili zadržati na posjedu, onda su se protivili njihovu odlasku u školu. Obrazovanje je bilo nepotrebno, jer su se radne navike i znanja stjecala na vlastitom gospodarstvu gdje su djeca od malih nogu služila kao radna snaga. Obrazovanje je bilo funkcionalno u slučaju kada je omogućavalo socijalnu i profesionalnu pokretljivost i odlazak u nepoljoprivredna zanimanja. Danas je takvo rezoniranje uglavnom napušteno i školsko obrazovanje prihvaćeno je kao sredstvo za unapređenje seoskog načina života i onda kada djeca ostaju na zemljišnom posjedu. Ako još napomenemo da danas gotovo 80% djece poljoprivrednog porijekla nastavlja školovanje u školama drugog stupnja, gdje se osposobljavaju za radnička, službenička i druga zanimanja, lako ćemo se uvjeriti da je škola kao institucija prihvaćena u selu.

Knjižnice i čitaonice

Knjižnice i čitaonice značajne su institucije u kulturnom životu seoskih sredina. Broj je knjižnica, na žalost, u našoj zemlji u proteklom razdoblju u neprestanom opadanju. Tako je 1961. bilo 3.065

narodnih biblioteka (isključene su znanstvene, stručne i školske knjižnice koje imaju drugačiju namjenu i raspoložive su specijalnim korisnicima). Godine 1968. djelovalo je 1.895 knjižnica a 1974. bilo ih je 1.826.¹³ Opravdano se može pretpostaviti da su knjižnice nestajale upravo u seoskim a ne u gradskim naseljima. Nakon »zlatnog« razdoblja 1945—1955, kada je osnovan veći broj narodnih knjižnica, u zadnjih dvadesetak godina njihov je broj rapidno smanjen. Ako tome pridodamo i podatak da od svih općih biblioteka 1/3 ima do 500 knjiga, a svega 256 knjižnica ima više od 5.000 knjiga, i da na jednog stanovnika u Jugoslaviji dolazi svega 0,6 jedne knjige u narodnim knjižnicama,¹⁴ lakše ćemo shvatiti razloge zbog čega »prosječni« Jugoslaven tako malo čita i zbog čega je na niskoj kulturnoj razini uopće.

Koji su činioci doveli do toga da je u posljednjih petnaest godina tako rapidno smanjen broj knjižnica, u čemu su vjerojatno najviše »stradale« seoske knjižnice? Sigurno nije u pitanju smanjen interes seoskog stanovnika za knjigu. Presudni su, po svemu sudeći, bili materijalni i organizacijski činioci — pomanjkanje sredstava, kadrova i prostorija potrebnih za funkcioniranje knjižnica. Veliki broj manjih knjižnica priključio se većim tzv. matičnim knjižnicama, koje se nalaze u općinskim centrima i većim naseljima. Knjiga je, stjecajem različitih okolnosti, postala nepristupačna seoskom stanovniku. Pogledajmo kakve je rezultate o zastupljenosti knjižnica i čitaonica u seoskim naseljima pokazala naša anketa.

Tabela 2

Javne knjižnice u naselju, odnosno udaljenost najbliže

	Broj	%
Postoji u naselju	6	4,2
Udaljena od naselja:		
do 3 km	16	11,2
3—7 km	36	25,2
7—11 km	26	18,2
11—15 km	18	12,6
15 km i više	41	28,7
Ukupno	143	100,0

Ovi se rezultati mogu uklopiti u prijašnja razmatranja o »sudbini« javnih knjižnica. Minimalan je broj sela s knjižnicom ili mu je ona prostorno pristupačna. Najvećem broju sela vjerojatno najbliža je knjižnica ona u općinskom centru. Iz tabele je vidljivo da 2/5 anketiranih naselja ima knjižnicu udaljenu više od 11 km. Može se

13) Statistički godišnjak Jugoslavije 1976. Beograd, SZS, 1978, str. 340.

14) »Kultura i umetnost«. Statistički bilten 840, Beograd, SZJ, 1974.

zaključiti da je seoskom stanovniku knjiga dostupna jedino ako je kupi — gotovo nezamislivo za nekoga tko nema izgrađenu naviku čitanja i gotovo nezamislivo zbog visokih cijena knjiga. Zar je to bila intencija kulturne politike našeg društva?

Prikazat ćemo i podatke o rasprostranjenosti čitaonica u seoskim naseljima kako bismo dobili potpuniju sliku o mogućnostima sela da zadovolji svoje kulturne potrebe.

Tabela 3

Čitaonice u naselju, odnosno udaljenost najbliže

	Broj	%
Postoji u naselju	14	10,2
Udaljenost od naselja:		
do 3 km	17	12,4
3—7 km	28	20,4
7—11 km	22	16,1
11—15 km	18	13,2
15 km i više	38	27,7
Ukupno	137	100,0

Vjerojatno društveni domovi i druge organizacije u selima imaju čitaonice koje statistika ne registrira, jer prema statističkim podacima u cijeloj zemlji postoji samo 1.100 knjižnica u sastavu općih knjižnica. Anketni podaci pružaju nešto optimističniju sliku — svako deseto naselje ima čitaonicu, a također znatan broj naselja ima tu instituciju u neposrednoj blizini. Ipak, rasprostranjenost mreže knjižnica i čitaonica u našem je selu nedovoljna za iole razvijeniji kulturni život što znatno hendikepira nastojanje sela za opći progres.

Društveni domovi

Društveni domovi također su značajna seoska institucija jer vrše raznovrsne funkcije u javnom životu sela. Sam naziv »društveni dom« jest skupni naziv za sve vrste domova — zadružne, kulturne, vatrogasne, domove društvenih organizacija i dr. Najviše je u selu zadružnih domova koji su sagrađeni poslije rata — neposredno nakon završetka rata i u pedesetim godinama kada je trajala akcija da se u selima izgradi preko 10.000 zadružnih domova. Inače, prvi društveni domovi sagrađeni su u selima prije sedam, osam desetljeća i to u Sloveniji, Vojvodini i Hrvatskoj. Iako naziv »društveni dom« asocira da su to objekti za raznovrsne društvene i kulturne manifestacije, mnogi društveni domovi imaju i drugačiju namjenu — kao zadružne trgovine, gostionice i skladišta. Samo postojanje društvenog doma u selu omogućuje da se u njima održavaju sastanci, priredbe, zabave i druge kulturne manifestacije.

Sudeći prema navedenim rezultatima društveni domovi spadaju među brojnije društveno-kulturne institucije sela. Gotovo svako treće seosko naselje ima dom, a u polovini je prostorno vrlo pristupačan. Nemamo, međutim, podataka o tome kako funkcioniraju

Tabela 4

Društveni dom u naselju, odnosno udaljenost najbližega

	Broj	%
Postoji u naselju	41	29,9
Udaljenost od naselja:		
do 3 km	28	20,4
3—7 km	33	24,1
7—11 km	11	8,0
11—15 km	9	6,5
15 km i više	15	10,9
Ukupno	137	100,0

društveni domovi. Neka zapažanja o njima pružaju prilično pesimističku sliku — tako se navodi da se ne zagrijavaju zimi, da dvorane ne pružaju osnovni komfor, a mnogi se domovi uopće ne koriste.¹⁵

Kinematografi

Mreža kinematografa dosta je nerazvijena u nas, a u selu pogotovo. Opći statistički podaci pokazuju da u Jugoslaviji već desetak godina postoji uvijek isti broj — oko 1.500 kinematografa. Prema nekim procjenama u gradskim naseljima koncentrirano je oko 60% svih kinematografa što znači da ih u seoskim naseljima ima tek oko 600. Veći broj tih seoskih kinematografa nalazi se u seoskim naseljima Vojvodine i Slovenije tako da ih u selima u drugim krajevima ima vrlo malo. Iako je film atraktivan i masovni medij, njegova dostupnost velikom dijelu seoske populacije upravo je minimalna. Podaci ankete o distribuciji kinematografa u seoskim naseljima to zorno ilustriraju.

Gotovo simboličan broj seoskih naselja ima kinematograf, a ako tome pribrojimo sela kojima je kinematograf udaljen do 3 km — što je otprilike pola sata pješaćenja — dolazimo do zaključka da je svega petini sela filmska predstava donekle pristupačna, dok je pretežnom broju sela kinematograf prostorno suviše udaljen i nepristupačan.

15) J. Jerovšek: »Materijalni osnovi kulturnog života na selu u Sloveniji«. *Sociologija sela*, 1964 br. 5/6. str. 48—58.

Tabela 5

Kinematograf u naselju, odnosno udaljenost najbližega

	Broj	%
Postoji u naselju	4	2,9
Udaljenost od naselja:		
do 3 km	20	14,7
3—7 km	42	29,8
7—11 km	31	22,8
11 km i više	39	28,7
Ukupno	136	100,0

Valja napomenuti da postoji dosta krajeva i općina gdje uopće nema kinematografa. Statistički podaci pokazuju da u Jugoslaviji ima 25 općina u kojima nema niti jedan kinematograf.¹⁶ Indikativno je da u Hrvatskoj ima pet takvih općina — dvije općine u Zagrebu (Novi Zagreb, Peščenica), jedna prigradska (Zelina) i dvije nerazvijene općine — Kostajnica i Vrgorac. Ako to nije hendikep za gradske općine jer su njihovu stanovništvu pristupačni kinematografi u drugim dijelovima grada, za ostale sredine i njihovo stanovništvo to je nepremostiva zapreka u korištenju kinematografa i u nepristupačnosti filma kao masovnog medija.

16) Statistički godišnjak Jugoslavije 1975. Beograd, SZS, 1977, str. 610—625.

Milan Župančić:

Cultural Institutions in the Rural Environment

Summary

The author starts by considering definitions of the term institution from H. Spencer, A. Comte and E. Durkheim, to modern American and Yugoslav sociologists. He decides here on the definition of an institution in the more limited sense, as a formal and secondary group that performs standardized socially necessary activities through formal organizations.

He gives a critical analysis of some of the existing classifications of institutions according to the functions they carry out for society and the individual. In his opinion it is very important to bear in mind the level of development of a particular village in analysing the relationship between social institutions and the rural environment. Distinguishing between the traditional and the modern village, which is developing according to the socialist transformation of the Yugoslav society, the author indicates how widespread the institutionalization of social life in rural Yugoslavia is.

In conclusion, making use of results of a wider research project carried out on a sample of 151 villages from the SFRY, he shows that there is still a large number of villages that do not even have an elementary school, let alone any other essential institution of cultural life, like a village hall, public library or cinema. He thus concludes that the existing level of illiteracy and incomplete literacy among the rural population is not surprising.

Культурные учреждения в сельской среде

Резюме

В начальной части своей работы автором рассматривается дефиниция понятия «институция» начиная с Т. Спенсера, О. Конта и Э. Дюркгейма и доходя до современных американских и югославских социологов. Однако автор предпочитает дефиницию «институции» в более узком смысле, как формальной и второстепенной группы выполняющей стандартные общественно необходимые обязанности посредством формальной организации.

Автором далее проводится критический анализ существующих классификаций «институций» по функциям которые выполняют для нужд общества и отдельных индивидов. По мнению автора, в анализе отношений между общественными институтами и сельской средой следует учесть определенную стадию в развитии каждой, конкретной деревни. Автором установлены различия между традиционной и современной деревней, развитие которой происходит в зависимости от социалистического преобразования нашего села при чем автор указывает и на распространенность институционализма общественной жизни в наших сельских местностях.

В заключении, на основе результатов исследования широкого плана проведенного на образце 151 сел СФРЮ автор раскрывает следующую обстановку в современной сельской среде: во многих деревнях не имеются даже начальные школы а тем более другие существенные учреждения культурной жизни, как дома культуры, народные библиотеки и кинотеатры. Поэтому, заключает автор, не удивительно наличие определенного уровня неграмотности и полной неграмотности сельского населения.